

Öz

Kolektif yaşamın vücut bulduğu yer olarak kentsel mekânlar, kentlilerin birbirleriyle iletişime geçtikleri yegâne noktalardır. Hüzünün, acının, isyanın veya neşenin, kutlamanın, sevincin adresi kent mekânları, sadece somut verilerin dikkate alınmasıyla tasarlanamaz; çünkü duygu barındırır, bir geçmişe sahiptir ve "izler" taşır. Tüm bu soyut durumlar da tasarlanan mekânın değerlendirilmesi gereken verileri arasında yer almaktadır. Bu çalışma ile amaçlanan, kavramların tasarım süreçlerine etkisini ve fiziksel olarak mekâna aktarılış biçimlerini metafor yoluyla ortaya koymaktır.

Bu çalışma kapsamında, metafor ve kentsel mekân kavramlarına bu doğrultuda bakılmış ve hem disiplin içi hem de disiplinler arası tanımlar ile kuramsal yaklaşımlara yer verilmiştir. Tanımlar ve kuramsal yaklaşımlar ışığında literatürdeki eksikliği sebebiyle, kentsel tasarım disiplini açısından metaforik tasarım yaklaşımı oluşturulmuş ve kategorize edilmiştir. Kent-metafor ilişkisini irdelemek için çalışma kapsamında kentsel mekâna ait birçok örnek incelenmiştir. Bu ilişkinin her bölgede, her zamanda oluştuğunu tespit edebilmek için örnekler farklı coğrafyalardan ve farklı tarihsel dönemlerden seçilmiştir. Her mekânın tasarım sürecine bakılmış ve tasarımı kaynaklık eden fikirler derinlemesine tartışılmıştır.

Çalışma kapsamında verilen tüm örneklerin içindeki metaforik tasarım fikirleri, uygulamaya geçiriliş biçimlerinin tetkik edilebilmesi için tasarım ilkeleri (*nesnel tasarım kriterleri ve tasarım bileşenleri* adlı iki başlık altında) bağlamında incelenmiştir. Bu sayede, metafora konu olan kavramsallığın uygulamada mekâna fiziksel olarak yansırken temelde, tasarım ilkelerinin başat unsurları sayesinde aktarıldığı ortaya konmuştur.

Çalışmanın sonucunda, metaforik tasarım yaklaşımının tarihsel sürecin birçok periyodunda kullanıldığı vurgulanmış, kavramların mekâna yansımadaki en önemli araçlardan biri olduğu belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel tasarım, metafor, tasarım süreci ve yöntemleri, tasarım kriterleri.

Kentsel Mekânda Metaforik Yaklaşımlar: Nesnel Tasarım Kriterleri Bağlamında Bir Analiz Yöntemi Önerisi

Metaphoric Approaches in Urban Space: An Analysis Method Proposal in the Context of Practical Design Criteria

 Taha Dutoğlu

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul, Türkiye

 Esin Özlem Aktuğlu Aktan

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul, Türkiye

Başvuru tarihi/Received: 06.11.2021, Kabul tarihi/Final Acceptance: 25.07.2022

Extended Abstract

Urban spaces as the place where collective life is embodied are the unique points in which urban people communicate with each other. The urban spaces, addressing the sadness, pain, rebellion or cheerfulness, celebration, exultation, cannot be designed by taking only concrete data into account; Because it features the feeling, it has a past and carries traces. All such abstractions must be included in the data for the evaluation of design space. What is carried out with this study are the effects of concept on design, and their way of physical implementation through metaphor.

Within the scope of this study, the concepts of metaphor and urban space were examined in this direction and both disciplinary and interdisciplinary definitions and theoretical approaches were included. In the light of definitions and theoretical approaches, the metaphorical design approach has been created and categorized in terms of urban design discipline due to its lack in the literature. In order to examine the city-metaphor relationship, many examples of urban space were examined within the scope of the study. In order to determine that this relationship is formed in every region and at all times, samples were selected from different geographies and different historical periods. The design process of each space was examined and the ideas that led to the design were discussed in depth.

The metaphorical design ideas in all the examples given within the scope of the study were examined in the context of objective design criteria in order to examine the way they were put into practice. In this way, a method has been developed on how to process the abstract data (concepts) obtained in the field. The method used to reveal this contribution is to determine the existence and roles of two main concepts (space and metaphor) in each other by means of some variables. In order to search for these symptoms, first of all, multiple definitions of metaphor belonging to different disciplines and approaches were made and its theoretical background was examined. Under the theoretical part, many different classifications are included, emphasizing the diversity of the samples selected within the scope of the study. Then, selected city parts were analyzed and metaphorical design approaches were sought. The metaphorical findings in the spaces were evaluated in the context of objective design criteria and tabulated.

Finally: In the light of all the results obtained, the effects of the concept of metaphor on the design process and its components are discussed. As a result of the study, it was emphasized that the metaphorical design approach was used in many periods of the historical process, and it was stated that it was one of the most important tools in the reflection of the concepts to the space.

Keywords: Urban design, metaphor, process of design and methods, design criteria.

1. Giriş

Kentsel mekân tasarımında kuramsal bir yaklaşım olarak metafor, tasarım fikirlerinin özgünleşmesine katkıda bulunan bir yöntemdir. Doğadan, insandan veya yapılı çevreye ait karakteristik özelliklerden toplanan verilerin öykünmecî bir tutumdan uzaklaşarak tasarıma yansımaya olanak sağlamaktadır. Yapılan incelemelerde, metaforik yaklaşımları barından uygulamalar daha çok yapı ölçeğinde gözlemlenmektedir. Bu yüzden çalışma kapsamında, kent bütünündeki (veya bir parçasındaki) metaforik tasarım yaklaşımları değerlendirilmiş, kentsel mekândaki yansımaları ortaya konmuştur.

İnsanın en temel ihtiyaçlarından biri olan “barınma”, tarih boyunca çok çeşitli nitelikte ve nicelikte mekânın oluşmasını sağlamıştır. Bu mekânlara kaynaklık eden birçok fikir, bu fikirlerin gerçekleşmesini sağlayan da birçok yöntem bulunmaktadır. Fikirlerin ve yöntemlerin harmanlandığı bir süreç olan tasarım, tasarlayanın kişisel tercihlerine göre şekillenmeye oldukça müsait bir kavramdır. Fakat kentsel mekân kurgusunda önelliğin minimum seviyede yer bulması beklenmektedir. Çünkü kentte çok sayıda parametre birbiriyle uyum içerisinde olmalıdır.

Bir nesnenin veya düşüncenin bir kent parçasında (ya da bütününde) var olması, oranın kullanıcıları için kolektif bir deneyim oluşmasını sağlayacaktır (Ulubay & Önal, 2020). Fakat, bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut tasarımını (yani kavramları) mekânda somutlaştırmak için bir aracıya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada, araçlardan birinin (metafor) saptanmasına odaklanmakta ve bu aracının “kullanım kılavuzunun” oluşturulması amaçlanmaktadır. Yapılan saptama neticesinde çalışmanın amacı; dilbilim ve felsefe disiplinlerinin kullandığı metafor kavramının, kentsel mekân tasarımında kavramsal boyutun fikirlere altlık oluşturabilmesi için kullanılabilecek bir yaklaşım olduğu ortaya koymaktır.

Konu ile ilgili literatür incelendiğinde (Jencks, 1977) (Fiez-Barrington, 2012) (Feng, 2012), metafor kavramının analogik (biçimsel) pers-

pektif ile sunulduğu ve somut izler arandığı görülmektedir. Bu nedenle; çalışmanın bir diğer amacı da metafor kavramının salt biçimsel yaklaşımlardan ibaret olmayan bir tasarım yöntemi olduğunu ve metaforun bir süsleme aracı değil, kavramları ifade etme tekniği olduğunu ortaya koymaktır. Çalışma içerisinde, bu teknik bir yandan kentsel mekânda aranırken diğer yandan da tasarımın nesnel kriterleri ve bileşenleri ile nasıl bağdaşabileceği üzerinde durulmaktadır. Yapılan çalışmalarda, tasarımlara kaynaklık eden fikirlerin ortaya konulduğu fakat tasarım sürecindeki yöntemlerin eksik kaldığı görülmektedir. Bu nedenle kentsel mekânda seçilen metaforik yaklaşıma sahip örnekler, temel tasarım kriterleri ve bileşenleri üzerinden değerlendirilmiştir. Bu sayede metaforik tasarım yaklaşımının kullanımı somutlaştırılmıştır. Ek olarak, bu zamana kadar yapı bazlı düşünülen metaforik temelli yaklaşımların aslında kent mekânında ve kentsel kurgunun bütününde de var olduğunu tespit etmektir. Aynı zamanda tasarım altlıklarında kullanılan tarihsel ve toplumsal referansların özünde birer metafor arayışı olduğuna ulaşmaktır.

2. Metafor Kavramı

Geometriden sosyolojiye, fizikten istatistiğe birçok branşın içinde yer aldığı bir kavram olan ‘kent’, birçok felsefi kavramı ve yaklaşımı içerisinde barındırmaktadır. Bu kavramlardan biri de kelime anlamı ‘aktarım’ olan Yunanca kökenli ‘metafor’ dur. Yazılı metinlerde ilk olarak 15. yüzyılda karşılaşılan metafor kelimesi; Türk Dil Kurumu sözlüğünde ‘bir kelimeyi veya kavramı kabul edilenin dışında başka anlamlara gelecek biçimde kullanma’ olarak, Merriam-Webster sözlüğünde ise ‘gerçekte bir nesneyi veya fikri belirten bir kelimenin, başka bir söz öbeğine olan benzeşmesini vurgulamak için mecaz anlamda kullanılması’ olarak tanımlanmıştır. Kökeni ‘metapherein’ olan bu kavram Yunanca’da ‘transfer etmek, taşımak’ anlamlarına gelmektedir (Merriam-Webster Dictionary, 2021).

Kavramsal düzeyde ilk metafor tanımı ise Aristoteles tarafından yapılmıştır (Yılmaz, 2007). Aristoteles’e göre metafor (mecaz kelimesi kullanılıyor), ‘farklılıklardaki benzerlik-

lerin sezgisel bir soyutlamasıdır'. Ungers ise metafor kavramını şöyle açıklamıştır: 'Somutluklar doğuran ve süreçlerin tamamen soyut algılanışı yerine daha betimleyici ve açıklayıcı bir karaktere sahip olan güncel olayların figüratif bir ifade şekline dönüştürülmesidir' (Ungers, 2013, s. 7-25).

Bu bağlamda metafor bir çağrışımdır; izleri takip eder. İnsan zihnindeki imgelemin kavramsallaşmasında ve pekişmesinde etkin rol oynar. Descartes'e göre imge 'zihnin şeylerden ürettiği tasarım'dır (Karatani, 2014). İnsan zihnindeki tasarıma giden bu yolda en tutarlı araçlardan biri de metafordur. Burada bahsedilen sadece edebi ve felsefi ürünlerin zihindeki tasarımı değil, aynı zamanda mekân algısıdır.

Metafor sözcüğünü Türkçe'de tam manasıyla karşılayan bir sözcük olmadığı için metaforun ne olduğundan çok ne olmadığı tartışılarak zihindeki yeri pekiştirilebilir. Popper'ın (2003) bilimsel olan ile bilim dışı olanı ayırt etmek için kullandığı *yanlışlanabilirlik* ilkesi ışığında, metafor sözcüğü anlamlandırılırken yapılan yanlışlar kavramı açıklamaya yardımcı olacaktır.

Yapılan en büyük yanlış, metaforun kavramlar değil bir kelimeler sorunu olduğunu düşünmektir. Metaforun dilbilimsel ifadelerden başka hiçbir şey olmadığı fikri, zihnin edindiği bilgileri kavramsallaştırırken metaforik düşündüğü gerçeğini göz ardı etmesine yol açmaktadır. Metafor, bir "konuşma tarzı" olmaktan öte bir "akıl yürütme yöntemidir".

İkinci yanlış, metaforun benzerlikler üzerinden açıklanması ve mecazi durumlarda sıkça başvurulmasıdır. Benzerliğin aksine metafor, "genellikle tecrübemiz içinde kesişen bağlantılarda temellenir ve metafor dahilindeki iki alan arasında algılanan benzerlikler doğurur" (Lakoff & Johnson, 2015, s. 302-304).

Yapılan üçüncü yanlış ise, kavramların lafzi olduğu ve hiçbirinin metaforik altyapıya sahip olmadığıdır. Zaman, olay, ahlâk gibi derin kavramlar bile çok yönlü metaforlar ile anlaşılır ve muhakeme edilirler. Örneğin, "zaman" kavramı hakkında konuşulurken, "uzay" kavramının alanına girmeden ve onun yapısı ışığında akıl yürütmeden

ilerlemek mümkün değildir.

Sıkça yapılan son yanlış, rasyonel düşüncüyü beynin ve bedenün doğasının şekillenmediğidir. Metaforları oldukça yüksek düzeyde biçimlendiren, insan bedeninin ortak doğası ve gündelik hayatta yapılan faaliyetler bütünüdür.

Metafor kavramında kuramsal bir yaklaşımı belirlerken yararlanılacak ilk disiplin, kavramın kaynağı olan dilbilimdir. Daha sonra mimarlık alanından ve çeşitli bilimsel alanlardaki kuramsal temellerden kategorik değerlendirmeler ortaya konmaktadır.

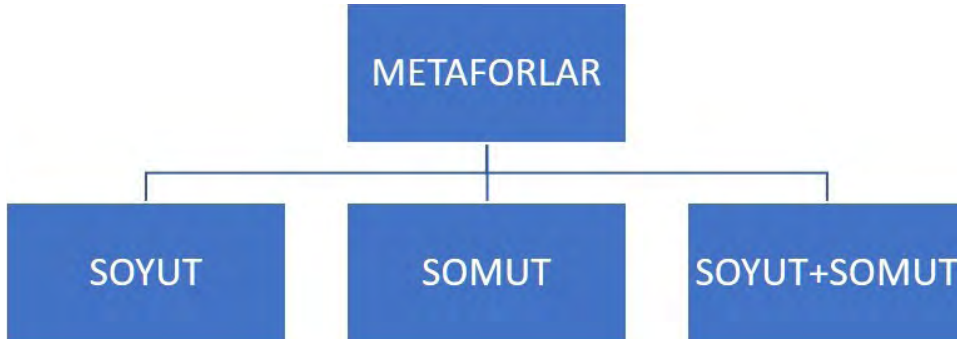
"Edebiyat ve Bilgi Teorileri" adlı kitabında Bilgegil (1989), *tekil* ve *birleşik* olarak iki temel metafor türü belirlemiş; tekil metaforları da *açık* ve *kapalı* olarak alt bölümlere ayırmıştır (Ayıran, 2002).

Lakoff ve Johnson ise dilbilim ve felsefe disiplinleri bağlamında inceledikleri metafor kavramını üçe ayırmışlardır.

Yapısal Metaforlar; bireysel tecrübe içindeki sistematik ilişkilerde temellenmektedir. Bir kavramı, halihazırda yapılaşmış bir kavram sayesinde bir yapıya kavuşturmak için kullanılan metafor türüdür. Örneğin, "Rasyonel tartışma bir savaştır." metaforu rasyonel bir tartışmanın daha kolay anlaşılması için fiziksel çatışmayı kullanarak kavramsallaştırmayı mümkün kılmaktadır.

Ontolojik Metaforlar; olaylara, aktivitelere, hislere ve düşüncelere fiziksel nesnelere üzerinden bakmayı sağlamaktadır. Kişisel deneyimleri konuşabilmek, kategorize edebilmek ve gruplayıp niceliklerini belirlemek için kullanılmaktadır. Lakoff ve Johnson ancak bu şekilde tecrübeler hakkında kişinin düşünmeye başlayacağını öne sürmektedir.

Yönelim Metaforları; insanın uzay/mekân yönelimlerinin (*yukarı - aşağı, ön - arka, yakın - uzak vb.*) bir kavrama "yön" vermesine katkıda bulunmaktadır. Yapısal metaforların aksine yönelim metaforları, bir kavramı yapılaşdırmak yerine bütün bir kavramlar sistemine göre organize eder. Örneğin, "Mutlu olan yukarıdadır." cümlesinde mutluluk kavramı yüceltilmiş, "Kederli olan aşağıdadır." cümlesinde ise keder kavramı

Resim: 1
Antoniades'in Metafor Sınıflandırması.

dibe çekilmiştir. “Moralim yüksek”, “derde düştüm”, “enerjim yüksek” gibi günlük hayattan örnekler de verilebilir.

Mimarlık alanında ise Antoniades, *Poetics of Architecture* (1992) kitabında üç farklı metafor türünden bahsetmiştir (Resim 1).

Soyut (intangible) Metaforlar; bir kavram, fikir veya beşerî koşullar üzerine temellen- dirilmiş her türlü metaforik bakışı kapsa- maktadır. Ek olarak, bireysellik, doğallık veya geleneksellik gibi nitelik belirten yaklaşımlar da soyut metaforlara dahil ol- maktadır. Örneğin, Sevilla (İspanya) kentinin Encarnacion Meydanı'nda bulunan “Urban Parasole” (Resim 2), meydanı tamamen kaplayan ahşap bir strüktürden oluşmak- tır. Doğanın kentlerdeki yok oluşuna gönderme yapan bu yapı, tasarımı sırasında kullanılan “doğa metaforu” bağlamında tıpkı ormanlar gibi, hiçbir sınırlandırma ve yönlendirme içermeden insanlara hareket imkânı tanımaktadır.

Somut (tangible) Metaforlar; görsel imaj ve materyaller, somut metaforların en önemli örneğidir. Burada “transfer edilen” biçimlerdir. Form metafora kaynaklık

etse de analogik bir “benzeşmeden” söz edilmemektedir. Örneğin -kale gibi ev- bir analogi iken, Ankara’da bulunan Turgut Cansever’e ait Türk Tarih Kurumu yapısı, tasarımına kaynaklık eden fikir itibarıyla (tarihimizin kale gibi bir binada muhafaza edilmesi) bir metafordur (Resim 3).

Bir Araya Getirilmiş Metaforlar; kavram- sal ve görsel fikirlerin bir arada kullanıl- dığı bu metafor türü Antoniades’e (1992) göre uygulanması ve kurgulanması en zor metafor kategorisidir. Somut metaforlar- da verilen örnek, bu kategoriyi de daha netleştirecektir: Türk Tarih Kurumu yapısı, kavramsal olarak kalenin işlevselliğine vurgu yaparken, form açısından da somut bir kullanım söz konusudur.

Mimarlık alanından bir diğer bakış ise Abel’e (2000) aittir. Metaforları “rasyo- nellik” ve “süslemecilik” olarak iki kutba ayıran Abel, analogik biçimlerden duygusal öğelere doğru bir sıralama yapmıştır (Resim 4).

Dokusal Metaforlar; Abel tarafından “şiiresel” olarak da tanımlanan bu tip me- taforlar, kavramlar arası geçişte duygusal

Resim: 2
Urban Parasole (Arkitektuel, 2018).

Resim: 3
Türk Tarih Kurumu (Arkiiv, 2018).

Resim: 4
Abel'in Metafor Sınıflandırması.

sezilerden yararlanır ve çoğunlukla kelimelerin dolaylı çağrışımlarıyla meydana gelmektedir. Skalanın süslemeci kutbuna daha yakındır.

Strüktürel Metaforlar; analogi yoluyla biçimlerin soyut birtakım ilişkiler kurmasıyla oluşmaktadır. Bu tür metaforlar zihinsel imajlar sayesinde oluşur ve algılanırlar. Skalanın rasyonel kutbunda yer almaktadır.

Resimsel Metaforlar; görselliğin ön planda olduğu bu metafor tipinde imajlar arası çağrışım direkt etki etmektedir. Hem nesnel imgeler hem de duygusal öğeler içerdiği için resimsel metaforlar, rasyonellik ile süslemeciliğin arasında bir noktada konumlanmaktadır (Ayran, 2002).

“Metafor kavramına kuramsal bakış” başlığı altında verilen dilbilim, felsefe, mimarlık ve edebiyat disiplinlerinin ortaya koyduğu metafor tanımları ve ayrımları incelendiğinde, çıkış noktaları bazında kayda değer bir fark olmadığı görülmektedir. Kavramsal geçiş ve anlam transferi, formlar ve duygular ışığında metaforik düzlemde bir yer edinmektedir. Yukarıda verilen tüm sınıflandırmalar bir arada düşünüldüğünde ortaya çıkan kategorik yaklaşım Tablo 1’deki gibi, literatür özetlenerek “kentsel tasarım” için yorumlanmıştır.

Kentsel tasarıma ait bu kategorizasyon;

- Görsel ilişkiye dayanan *Biçimsel* (yapısal, Lakoff ve Johnson, 2015; somut, Antoniadès, 1992; dokusal, Abel, 2000) *Metaforlar*
- Zihinsel imajlara, kavramlara ve fikirlere dayanan *Rasyonel* (ontolojik, Lakoff ve Johnson, 2015; soyut, Antoniadès, 1992; strüktürel, Abel, 2000) *Metaforlar*,
- Kavramların niteliğine ve algılanışına dayanan *Çağrışımsal* (yönelim, Lakoff ve Johnson, 2015; bir araya getirilmiş, Antoniadès, 1992; resimsel, Abel, 2000) *Metaforlar*,

olmak üzere üç ana başlıkta temellendiği tespit edilmiştir. *Biçimsel metaforlar*, kaynak olarak alınan olgunun işlevine veya felsefi altyapısına gönderme yapmaksızın, formu ön plana koyan bir yaklaşımdır. *Rasyonel metaforlara*, ana olgunun form kıstaslarını hem işlevsel hem de bağlamsal olarak yorumlayan yaklaşımlarda sık rastlanmaktadır. *Çağrışımsal metaforlar* ise, tasarımın temelinde kullanılan olgunun bireysel ve toplumsal olarak insan beynindeki algılanış halini kendine referans almaktadır. Kent mekânında kullanılan tüm metaforik yaklaşımlar bu kapsamda değerlendirilerek fiziksel mekân bu çerçevede okunabilmekte ve tasarlanabilmektedir.

Örneklenen diğer disiplinlerin metafor

Tablo: 1
Metafor Kavramının Kategorik İncelemesi.

<i>Bilgegil (1989)</i>	<i>Lakoff / Johnson (2015)</i>	<i>Antoniades (1992)</i>	<i>Abel (2000)</i>	<i>Yazar</i>
Edebiyat	Dilbilim / Felsefe	Mimarlık	Mimarlık	Kentsel Tasarım
Tekil / Açık	Yapısal Metaforlar	Somut Metaforlar	Strüktürel Metaforlar	Biçimsel Metaforlar
Tekil / Kapalı	Ontolojik Metaforlar	Soyut Metaforlar	Dokusal Metaforlar	Rasyonel Metaforlar
Birleşik	Yönelim Metaforları	Soyut + Somut Metaforlar	Resimsel Metaforlar	Çağrışımsal Metaforlar

sınıflandırmalarında da benzer bir yaklaşım ile fiziksel ve niteliksel temelli bir ayırım yapıldığı görülmektedir. Bunun temel nedeni İnceoğlu ve Aytuğ'a (2009) göre, insan beyninin bir nesneyi algılamak ve kavramak nesnenin hem fiziksel özelliklerini hem de ayırt edici birtakım özelliklerini dikkate almasından kaynaklanmaktadır. Kentsel mekânda da birey, mekânın somut özelliklerini algıladığı kadar kavramsal boyutu da göz önüne almaktadır (İnceoğlu & Aytuğ, 2009, s. 133). Bu yüzden, kentsel tasarım başlığı altında verilen metafor sınıflandırmasının elemanları, tekil kullanımda yetersiz kalmaktadır. Bu üç eleman ne kadar çok noktada bir araya gelirse, temel fikir o düzeyde mekâna yansımaktadır. Dolayısıyla, biçimsel ve rasyonel özellikleri bir arada değerlendirerek, verimli mekânsal çağrışımlar kullanarak kentsel tasarımda metaforik temelli bütüncül yaklaşımlar ortaya konabilmektedir.

3. Bir Tasarım Yaklaşımı Olarak Metafor Kavramı

Tarihte bu yaklaşımı sergileyen ilk kaynak Vitruvius'dur (Ayıran, 2012). 'Mimarlık Üzerine On Kitap' adlı eserinde bir binanın ölçeğini ve orantısını beden parçalarının oranından çıkarmak gerektiğini belirtmiştir (Vitruvius, 2005). Ana sistem, çembere oturtulmuş karenin içine daha küçük karelerden oluşan bir ızgara çizilebilmesi ve böylece beden parçalarının genel geometrik sistem içinde tanımlanabilmesidir. Vitruvius dönemindeki Roma İmparatorluğu tasarımcıları bütün Roma kentlerini bu sisteme göre planlamış, parseller etrafında sokaklardan oluşan bir dama tahtası yaratmışlardır. Bu tasarım 'Roma ızgara planı' olarak bilinmektedir. Sennett (2008), Roma kentlerinin kuruluş sürecini şöyle anlatır:

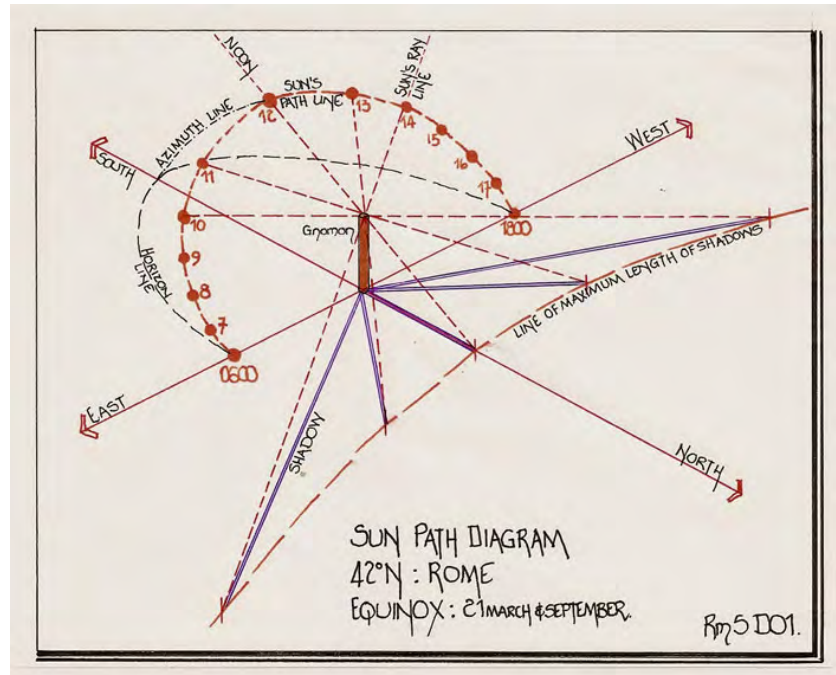
Romalılar bir kent kurmak için umbilicus adını verdikleri noktayı, şehrin göbekbağını andıran merkezini belirlemeye çalışırlardı; plancılar kentteki mekânlar için gerekli bütün hesaplamaları kentin bu göbekbağından yola çıkarak yaparlardı. Plancılar bir kentin umbilicus'unu gökyüzünü inceleyerek belirliyorlardı (Tıpkı Pantheon'un zeminindeki umbilicus

gibi). Güneşin izlediği yol gökyüzünü ikiye bölüyordu; geceleyin yıldızlar üzerinde yapılan bazı ölçümlerle bu ayırım çizgisi de dik açıyla bölünüyor ve böylece gök dört parçaya ayrılmış oluyordu. Göğün dört parçasının bulunduğu noktanın hemen altına düşen bölüm kentin umbilicus'u idi (Resim 5). Plancılar merkezi bulduktan sonra kentin kenarlarını tanımlayabiliyorlardı; bunun için toprakta pomerium denen ve kutsal bir sınır oluşturan derin bir iz açıyorlardı. Daha sonra umbilicus'da kesişecek dik açılı iki temel sokak çiziyorlar; çizgilerin yarattığı dört simetrik alanı da dörde bölerek kentin on altı kesimini oluşturuyorlardı. Bu bölünme, kent Pantheon'un zeminine benzeyinceye kadar böyle sürüyordu (Resim 6).

Bu süreç baştan sona bir kentin sıfırdan kurulumunda insan bedeninin metaforik bir altlık olarak kullanılmasıdır. İnsan bedeni her zaman tasarımcıların ilgisini çekmiştir. Kentsel gelişmenin gidişatı içerisinde, bir binanın ya da bütün bir şehrin nasıl görünmesi gerektiğini tanımlamak için, şekil değiştirmiş bir formda da olsa başat "beden" imgeleri sık sık kullanılmıştır (Sennett, 2008).

Bu kullanımlardan birine de 18. yüzyıldaki

Resim: 5
Umbilicus'u Belirlemek İçin Kullanılan Hesap Yöntemi (Ferrari, 2010).

kolektif beden de bir dolaşım krizi geçirir” (Sennett, 2008). Aydınlanma öncesi dönemde kentlerin her açıdan “sağlıksız” olmalarının bir nedeni de tıkanık, kapalı kent dokularından meydana gelmeleri olarak gösterilebilir.

Oysa bu dönemdeki plancılara göre insanlar, kentte serbestçe dolaşım “nefes alabilmeli” ve tıpkı sağlıklı kan hücrelerinin damarlarda aktığı gibi, şehrin içinde “akıp” gidebilmeliydiler. Öte yandan, “temiz olan” (*kentliler*) kentin sokaklarında akarken, “kirli olan” (*atıklar*) ise toplanmalıydı. Kirli kanın toplardamarlar vasıtasıyla toplanması gibi, kentin atıkları da sığ lağım çukurları yerine kentin toplardamarları vazifesi görecek olan “kanalizasyon sistemleri” ile toplanmaya başlanacaktı. Ayrıca damar kavramına ek olarak, William Harvey’in dolaşım sistemi keşfinin plancılar tarafından yorumlanan bir diğer parçası da bütün damarların bir araya geldiği nokta olan *kalptir*. Planlamanın başlangıcında, kentin sarayını kalp olarak konumlandırıp bütün caddelerin orada birleştiği bir kan dolaşımı mekaniği oturtmak, kent biçiminin insan bedeninden ne kadar çok iz taşıdığını ortaya koymaktadır. Kent içi ulaşım ve erişim sistemini damarlara oturtan, merkezine (*kalbine*) sarayı alan bu kent kurgusu, son bir metaforla eksik parçasını tamamlamaktadır: kentin akciğerleri! Kentsel yeşil alanlar, tıpkı vücudun akciğerleri gibi kentin nefes almasını sağlayan “organlar” olarak; saraya (*kalbe*) en yakın yerde konumlanmıştır. Aynı zamanda “kentin akciğerleri”nin yer seçimi, kentlilerin ancak saray merkez-

li bir dairenin içinde hükümdarın kontrolünde *nefes* alabileceklerini empoze eden stratejik bir karar olarak da yorumlanabilir.

Sadece insan bedeni değil, hayvanların yaşam biçimleri, ürettikleri de tasarım fikirleriyle ilişki içerisinde olmuştur. Verilebilecek en önemli örnek; arılar ve onların (*kendilerinin yaptığı*) barınaklarıdır. ‘Arı kovanı’ tıktırtmayı, köklerinden koparmayı ve kişiliksiz bir yaşamı çağırıştır. Tüm bu çağrışımlara kentlerin çılgın koşuşturması, karmaşası eklendiğinde, Ramirez’e (2007) göre karınca yuvasına benzer bir görüntü çıkar (*Resim 9*).

Hatta Mumford (2007; s. 14) kentlerin gelişim sürecini anlattığı ‘Tarih Boyunca Kent’ adlı eserinde şu soruyu sormuştur: Kent ileride yok mu olacak, yoksa dünya tamamen devasa bir arı kovanına mı dönüşecek? Kent mekânı – arı kovanı ilişkisinin en yoğun okunabileceği fikirler Le Corbusier’e aittir. Le Corbusier konuyla ilgili; ‘bir kent, insanoğlunun doğa üzerinde kendini hissettirmesidir. İnsanın doğaya karşı yaptığı bir eylemdir hem korumayı hem de çalışmayı gerektirir. Bir yaratıdır.’ demiştir. Le Corbusier’in ilk kentsel taslakları, çok geniş alana yayılmış dik açılı ağ dokuların ortasında, bol yeşil alanı olan konutlardan oluşan büyük gökdelenlerden meydana gelir. Ana fikir bir petek bloğunun parçasını oluşturmuşçasına her bir yanına kendinden daha küçük altıgen bölümler eklenen merkezde büyük bir altıgen tabandır (*Ramirez, 2007, s. 132-136*). *Konumu* itibarıyla Plan Voisin (*Resim 10*), sanayi devrimi sonrası dönemde Paris’in işgücünü banliyölerden

Resim: 9
Kentsel “Tıktırtma” (*The Growhaus*, 2016)
Ve Böceklerdeki Komün Hayat Biçimi
(Christensen, 2012).

Resim: 10

Le Corbusier'in Paris İçin Önerdiği 1925
Tarihli Fikir: Plan Voisin (Guerton, 2012).

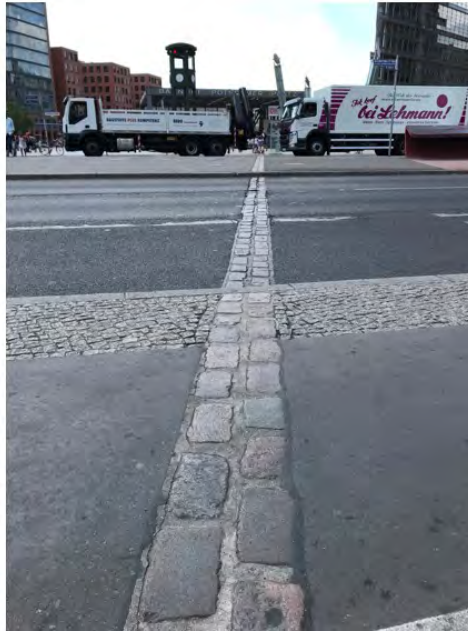
kent merkezine çekebilmek gibi bir misyon üstlenmiştir. Üstelik bunu yaparken insan zihninin *ölçek* algısından tamamen bağımsız bir fikir geliştirmiştir. Le Corbusier'e göre çalışma – barınma bölgeleri arasındaki mesafe azalmalı ve üretim artmalıdır. Tıpkı arı kovanlarında olduğu gibi, dikkat dağıtıcı ve zaman kaybettirici bütün etmenleri saf dışı bırakarak üretime odaklanmak, projenin temel dayanak noktasını oluşturmuştur.

Yukarıdaki örnekler ışığında; hem Antik Roma'daki kent kuruluş süreçleri ve 18. yüzyıl şehircileri (Sennett, 2008) hem de modernist dönem tasarımcıları (Ramirez, 2007) insan ve doğanın temel fiziksel öğelerini rehber edindikleri, tasarımlarının çıkış noktası olarak kabul ettikleri söylenebilir. 20. yüzyıldan itibaren ise mekân biçimlenmeleri daha çok soyut kavramlara kaymıştır. Duyusal ve anlam temelli çalışmalar mekânsal kurgulara kaynaklık etmiştir. 9 Kasım 1989 tarihinde yıkılan 'politik baskının küresel ölçekteki en önemli sembollerinden' biri olan Berlin Duvarı, ilerleyen yıllarda bu çalışmalara sıklıkla konu olmuştur. Bağlamdan kopuk kalıntılar ve birkaç heykel dışında kentte hiçbir izi kalmayan Duvar'ın, yıkımdan yıllar sonra kent ve kent hayatına etkileri tekrar tartışma konusu olmuştur (Henley, 2009). Yeni kuşakların ve turistlerin bu etkiyi kent makroformu ölçeğinde hissedebilmeleri ve deneyimleyebilmeleri için kentin yaya ve

araç yollarında küp taş döşeme *malzemesi* ile oluşturulan 'hat' ile Duvarın izinin takip edilebilmesi amaçlanmıştır. Fiziksel olarak sürülebilene bu iz sayesinde insanlar dönemin kent hayatına dair ipuçları yakalayabilmekte ve merkezi *konumu* sayesinde kenti nasıl tam ikiye böldüğünü deneyimleyebilmektedirler (Resim 11). Kenti nasıl böldüğünden, hayatları nasıl parçaladığına kadar hissedilen tüm duyguların ardında, zihindeki imgelerin mekân biçimlenmesindeki 'ayırışma' metaforu tarafından harekete geçirilmesi etkilidir. Bu imgeler, gün boyu kentlinin 'duvarın izi' ile etkileşimde olması sebebiyle canlılığını koruyacak ve gelecek nesillere aktararak toplumsal hafızaya çok önemli katkı sağlayacaktır.

Kent mekânının tasarım sürecinde Berlin Duvarı örneğinde olduğu gibi tamamen toplumsal bir konuyu vurgulamak üzerine, oldukça belirgin bir biçimde (*belki biraz da rahatsız edici bir şekilde*) somutlaştırılan uygulamalar bulunmaktadır. Bununla birlikte tasarımcının kente yansıtmak istediği fikrin, mekânsal kurgudaki minör düzenlemelerle arka plandan amacına ulaşmaya çalıştığı durumlar da mevcuttur.

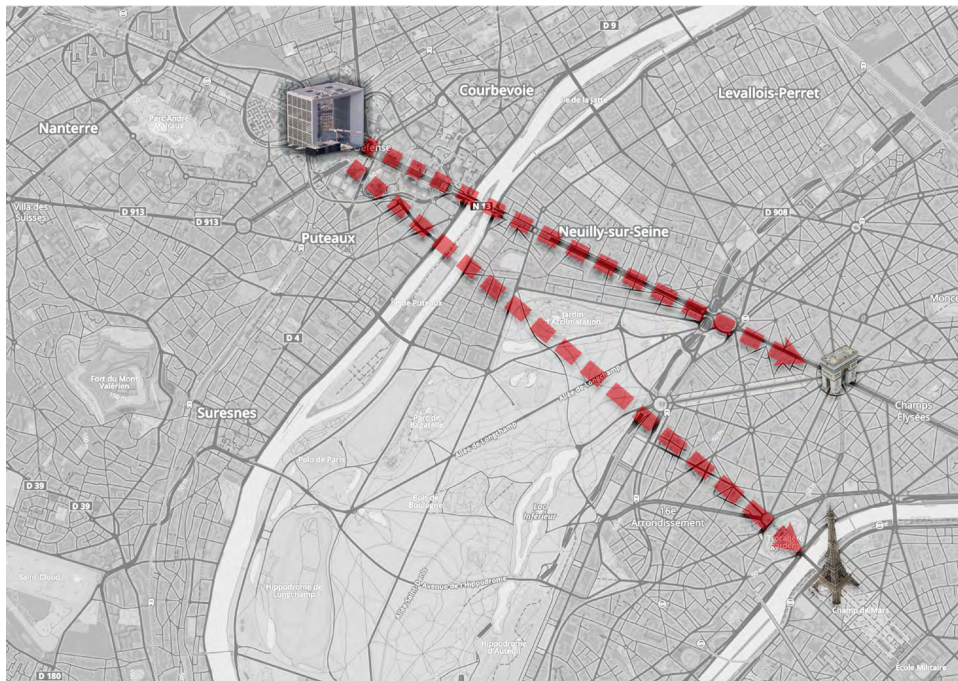
Tam bu noktada gösterilebilecek en iyi örneklerden biri, yarattığı imgelerle mimarlık ve şehircilik tarihinde çok tartışılan La Defense bölgesindeki La Grande Arche'dır. Fransız devriminin 200. yıl dönümünde açılan La Grande Arche, savaşlar sonucu elde edilen zaferler yerine barış kavramını

Resim: 11
Berlin Duvarı (Ash, 2014) Ve İzleri (Yazar arşivi, 2018).

yüceltmek üzere kurgulanmıştır (Curtis, 1992). Bu yeni 'kemer', anıtsal ölçüğünün de etkisiyle, Arc de Triomphe'un Paris kent merkezindeki (Eiffel'in inşası ile zayıflayan) hakimiyetini sonlandırarak, zafer takının barış takına dönüşünü simgelemektedir (Peker, 2014). Ek olarak, kent merkezindeki tarihi aksın (axe historique) eksenini deforme ederek yüzünü Arc de Triomphe'dan çevirir ve yeni dünyanın sembollerinden Eif-

fel'e yönelir (Resim 12). Bu yönelim, dünya üzerindeki çatışmaya sebep olan fikirlere karşı barış konulu açık bir manifestodur. Anlam temelli yaklaşımlar önemsiz detayları göz ardı ederek ve ilgisiz olanları aşama aşama ihmal ederek inşa edilir. Bu yaklaşımda açık ve keskin bir soyutlama yapılır. Soyutlama kavramsallaştırma, sembolleştirme ve sınıflandırmayı içerir

Resim: 12
Paris Kent Merkezindeki "Tarihi Aks" (Yazar tarafından düzenlenmiştir.)

Resim: 13
Space Mirror Memorial Ön Yüzü, Florida
(Herridge, 2011).

Resim: 14
Space Mirror Memorial Arka Yüzü, Florida
(The Astronauts Memorial Foundation, 1991).

(İnceoğlu & İnceoğlu, 2005). Metin içerisinde değinilen Aristoteles'in "metafor" tanımı (farklılıklardaki benzerliklerin sezgisel bir soyutlaması), anlam temelli tasarım yaklaşımlarının soyutlama bağlamında, metafor kavramından ayrı düşünülmemeyeceği görülmektedir. Kavramlar etrafında şekillenen ve soyutlanan yaklaşımlara, anma mekânlarında sıkça rastlanmaktadır. Uzay yolculukları sırasında hayatını kaybedenlerin anısına kurgulanmış "Florida Cape Kennedy uzay üssü" açıklayıcı bir örnek olacaktır.

Resim 13'de görülen siyah renkli granit bir plak üzerine oyulmuş astronot isimleri, oyuklardan geçen ışık yoluyla, gündüz güneş ışınlarını takip eden, gece de aydınlatılan bir sistemle sonsuza ulaştırılmaktadır.

Resim 14'de ise soyut yaklaşımın bir niteliği olarak belirtilen "detayları göz ardı etme" hali görülmektedir. Anıtın ön yüzü sade ve ilgisiz aşamalar elenmiş halde olmasına karşın, arka yüzü aydınlatma ve hareket işlevlerini yerine getiren elementler sebebiyle karmaşık ve çözümlenmeye muhtaçtır. Granit yüzey ölümü, sonsuzluğu ve aynı zamanda kalıcılığı tasvir ederken, kaotik arka yüzey geçiciliği, teknolojik gelişmelere bağımlılığı betimler. Arka yüzey tam da günümüz Amerikan toplumdur (İnceoğlu & İnceoğlu, 2005). Kuşkusuz bu kavramsal oluşum metaforik düşünce sisteminin bir ürünüdür ve hem kentsel mekâna hem de "anma" olgusuna değer katar.

Anma olgusu ekseninde verilebilecek bir diğer örnek de Washington'da bulunan Vietnam Anıtı'dır. Tıpkı Space Mirror Memorial'da olduğu gibi burada da yüzey

olarak "siyah renkli granit" seçilmiştir. Görkem, kahramanlık gibi kavramlardan uzak, üçgenin kolları gibi bir araya gelmiş iki duvardan meydana gelen anıtta, savaşta hayatını kaybedenlerin ismi dışında hiçbir işlevsiz detaya yer verilmemiştir. Malzemenin yapısı ve güneş ışınları sayesinde, bireyin silueti isimlere yansır ve arada hiçbir engel olmaksızın onlarla bütünleşir (Resim 16).

Anıtın bulunduğu zemini "yırtması" ve ziyaretçileri merkezine doğru "alçaltması", hayatını yitirenlere bakış açısını değiştirmektedir. Tepeden bakılan bir mezarlık imgesi ya da göğe yükselen anıtsallık yerine ziyaretçilerin ölenler ile aynı kotta karşılaşması ve ziyaret boyunca tabii zemin kotunun altında yani hayatını kaybedenlerin seviyesinde durması hedeflenmiştir. Ayrıca bu gömülme sayesinde, içinde bulunduğu yeşil dokunun kesintiye uğraması engellenmiştir (Resim 15).

Vietnam Anıtı'nın "yansıma" ve "alçalma" özellikleri, kişiler ile kurduğu empatinin temini için seçilen mekânsal metaforlardır. "Düşünceyi biçimle açıklayabilmek" (Eco, Açık Yapıt, 1992) temelde kavramların ve duyguların zihinsel transferi için ilk şart olarak öne çıkmaktadır. Bu örnekte biçimin oluşmasına katkıda bulunan temel noktalar Antoniades'in "soyut metaforlar" sınıflandırması altında değerlendirilmektedir.

Son iki örnekte görüleceği üzere, Dünya'da yaşanan felaketlere karşı son dönemde oluşan hassasiyet kent mekânına da yansımaktadır. Bu hassasiyet bağlamında verilebilecek en güncel örnek 11 Eylül

Resim: 15
Yeşil Dokuyu Yırtarak Gömülen Vietnam Anıtı, DC, ABD (Maya Lin Studio, 1982).

Resim: 16
Vietnam Anıtı'na Yansıyan İnsanlar (Noble, 2015).

2001 saldırısı ile yıkılan New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'dir. Binlerce insanın ölümü ile sonuçlanan olayın ardından uzun süre dokunulmayan alan için uluslararası bir kentsel tasarım yarışması açılmıştır. 2003 yılında açılan yarışmanın neticesinde elde edilen "11 Eylül Anıtı", 2011 yılında açılmıştır. Yarışmayı kazanan "Yokluğun yansıması" projesi temelde

Dünya Ticaret Merkezi'nin ayak izlerine oturtulmuş iki kare havuzdan oluşmaktadır (Resim 17). Siyah renkli granit malzeme ile kaplı havuzların dört kenarından akan su, zemine ulaştıktan sonra havuzların ortasındaki "kara deliğe" yani sonsuzluğa doğru yol alır (Resim 18). Bu delikler aynı zamanda yokluğu ifade etmektedir çünkü bireylerin baktıkları açılardan zeminleri görünmez,

Resim: 17
Dünya Ticaret Merkezi'nin Ayak İzleri
(Handel Architects, 2011).

Resim: 18
Havuzun Ortasındaki "Kara Delik"
(Handel Architects, 2011).

yani derinlikleri ve bitişleri algılanamaz. Gökyüzü ile bağ kuran geleneksel anıt bağlamından farklı olarak fikir, zemin ile ilişki kurmakta ve saldırıda yıkılan binalar gibi aşağı yönlü akmaktadır. Bunun yanında kenarlardan akan sular; özel, tırtıklı bir metal araç vasıtasıyla birbirlerinden ayrılarak tekil şeritler halinde havuzun zeminine ulaşır (Handel Architects, 2011). Bu şeritlerin her biri hayatını kaybedenleri temsil etmekte olup, yaşanan felaketin kitleselliğinin öte-

sinde bireyleri tek tek anma amacına katkı sağlamaktadır.

Ölenlerin anıldığı bir diğer noktada havuzları çevreleyen, kurbanların isimlerinin yazılı olduğu metal plakalardır. Plakanın içleri boşaltılarak işlenen isimler, kişilerin yokluğunu vurgulamaktadır (Resim 19). Ayrıca bu plaka kış aylarında ısıtılmakta, yaz aylarında soğutulmakta, geceleri aydınlatılmaktadır. Bu sayede isimler her koşulda mekânda etkisini hissettirmekte

ve optimum koşullarda “yaşamaktadırlar”. İsimler ile ilgili en önemli noktalardan biri de *konum*larıdır. Katılımcı tasarım yaklaşımını ilkelerinin ışığında, isimlerin tümünün yeri yakınları tarafından belirlenmiştir (*Sudaş, 2015*). Böylelikle, kaybettikleri yakınlarının isimlerinin hangi isimler ile yan yana olacağına karar veren aileler de tasarım sürecinin birer parçası olmuşlardır.

Sadece kulelerin yerleri için değil, çevresi için de birtakım metaforik fikirden bahsedilebilmektedir. Havuzları çevreleyen, kamusal açık mekân olarak düzenlenen bölümde 400 adet beyaz meşe ağacı bulunmaktadır. Saldırının yaşandığı mevsimde (*sonbahar*) yapraklarını döken bu ağaçlar, ilkbahar ile birlikte yeşererek New York’un yeniden canlanan ruhunu sembolize etmektedir (*Lang, 2017*) (Resim 20).

Zihindeki imgelerin devinimi üzerine kurulan metaforik temelli yaklaşımlar, sadece göstergebilim ve anlambilim vasıtasıyla aktarılmaz. Azımsanamayacak miktarda, insanın beş duyusunu uyarmaya yönelik örnekler mevcuttur.

İngiltere’nin Birmingham kentinde, Bourneville kasabasında bulunan Cadbury Çikolata Fabrikası, 1879-1895 yılları arasında bölüm bölüm inşa edilmiş, çalışanları için bir hayat biçimi tarifleyen kendi zamanının kentsel ölçekteki oluşumlarından biridir. George Cadbury’nin ‘hiçbir insan, bir gülün bile yetişemeyeceği bir yerde yaşamaya zorlanamaz’ (*Cadbury Foundation, 2013*) perspektifi ışığında ve mimar George H. Gadd yardımıyla, Birmingham’ın varoş semtlerinde yaşayan işçiler için meskenler, yeşil alanlar ve çeşitli rekreatif mekânlar kurgulanarak üretim – yaşam ekseninde kayda değer bir gelişme sağlanmıştır.

Resim: 19

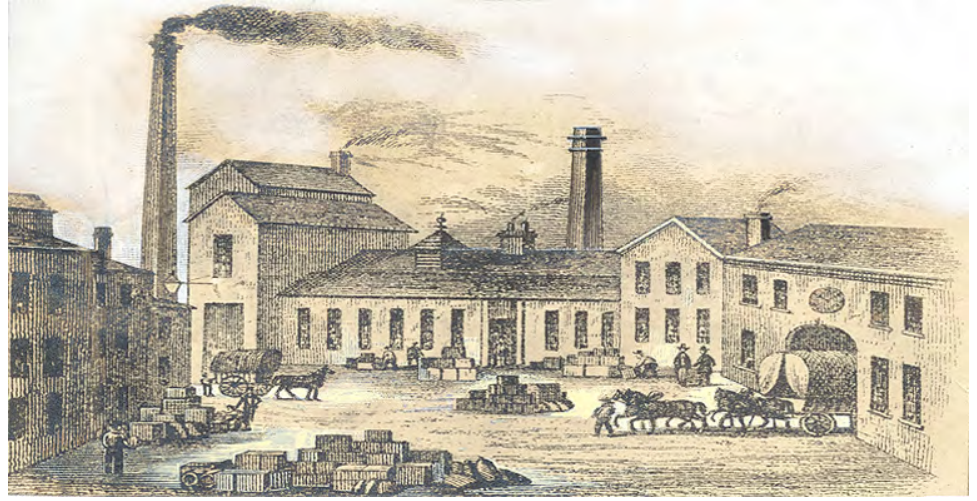
Metal Plaka Üzerinden “Çıkarılmış” İsimler (Handel Architects, 2011).

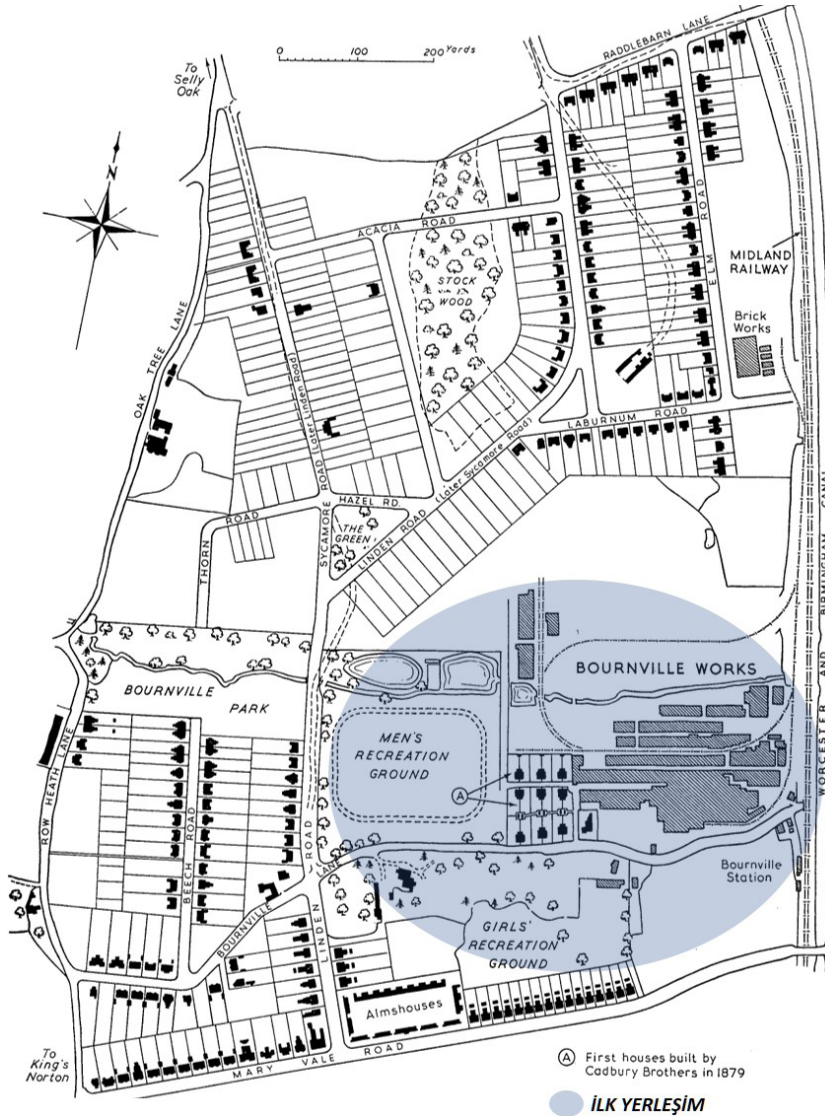
Resim: 20

Havuzların Çevresindeki Beyaz Meşe Ağaçları (Handel Architects, 2011).

Resim: 21
Cadbury Çikolata Fabrikasından Yayılan
Dumanlar (Cadbury Foundation, 2013).

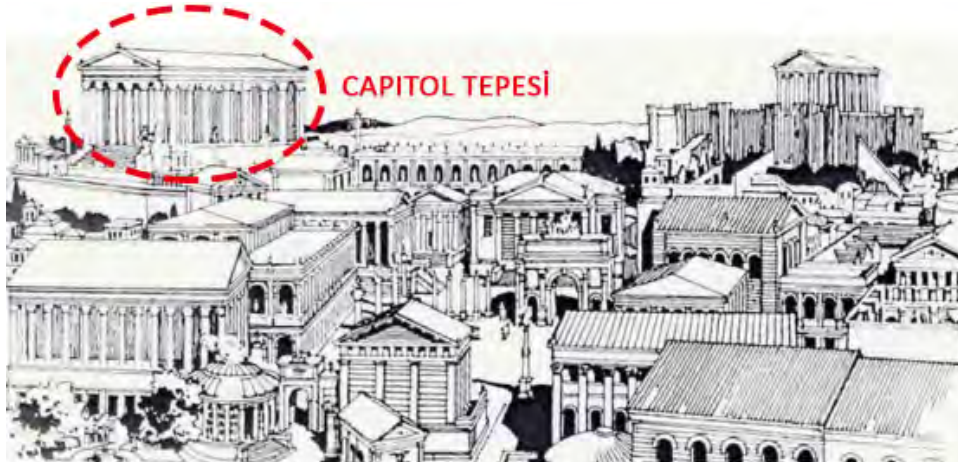
Resim: 22
1898 Tarihli Cadbury Yerleşkesine Ait Vaziyet
Planı (Stephens, 1964).

Çalışma hayatı ile konut arasındaki mesafe kısalmış, işçilere daha geniş serbest zaman imkânı tanınmıştır. Birçok spor ve sanat etkinliğine aktif katılmaları sonucu işçiler arasındaki ilişkiler kuvvetlenmiş, sosyal hoşnutluk seviyeleri yükselmiştir (Stephens, 1964). Ayrıca çocukları için iyi bir çevre ve okul elde etmeleri, gelecek kaygılarını da gidermiştir.

Tüm bu imkânlarla rağmen, Bournville'de her an duyulan çikolata kokusu (McLean, 2017) ve kokunun yerel halkta bıraktığı iz (McIntosh, 2003) (Robinson, 2010); yerleşkedeki işlevsel dağılımın sorgulanmasına neden olmaktadır. Üretim tesisinin konutlara ve donatı alanlarına yakın konumu (Resim 22), kokunun rüzgâr ile (Resim 21) yerleşimin geneline yayılabileceği potansiyelini göstermektedir. Bu konumlanma da işçilerin serbest zamanlarında dahi çikolata kokusu duymalarına sebep olduğu söylenebilir. Bir duyu olarak 'koku alma', kentsel ölçekte bir yerleşkenin tasarım kriterlerine bu şekilde metaforik bir altlık verebilir. Ne kadar etkili olduğunu anlatmak için Malcolm McIntosh'un aktardığı anısı dikkate alınabilir; 'Bournville Köyünün özellikle topluluk olarak çikolata fabrikasında çalışan insanlar için nasıl inşa edildiğini erken yaşlardan beri hatırlarım. Cadbury, Bournville ve Quakrism' kelimeleri; sıcaklık, konfor, kokular ve çikolata ile eş anlamlıydı.' (McIntosh, 2003).

Bournville'in kurgusunda karşılaşılan konumlanma, ölçek ve işlevsel dağılım

Resim: 23

Meydan Kimliği Kazanmadan Önce Capitol Tepesi, MÖ 500 (Ku & Leung, 2010).

kavramlarının, ritüel mekânlarının kentsel organizasyonunda da benzer öneme sahip olduğu söylenebilir. Özellikle kurulumları Antik Çağ ve öncesine dayanan kentlerde dini yapıların kent biçimlenmesinde referans noktaları oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bu durumun en önemli örneklerinden birisi Roma’da bulunan Campidoglio Meydanı’dır. Resim 23’de görüldüğü gibi Capitol Tepesi, kente oldukça hâkim bir konumda ve yüksekliktedir. Bölge, Roma’nın siyasi gücünün merkezi olmasının yanı sıra (Eco, 2019) Antik Çağ sonrasında (iç savaşların etkisiyle) meydana gelen yıkımlara kadar tapınakların varlığıyla törensel bir merkez (Wallace, 2010), işlevini de üstlenmiştir.

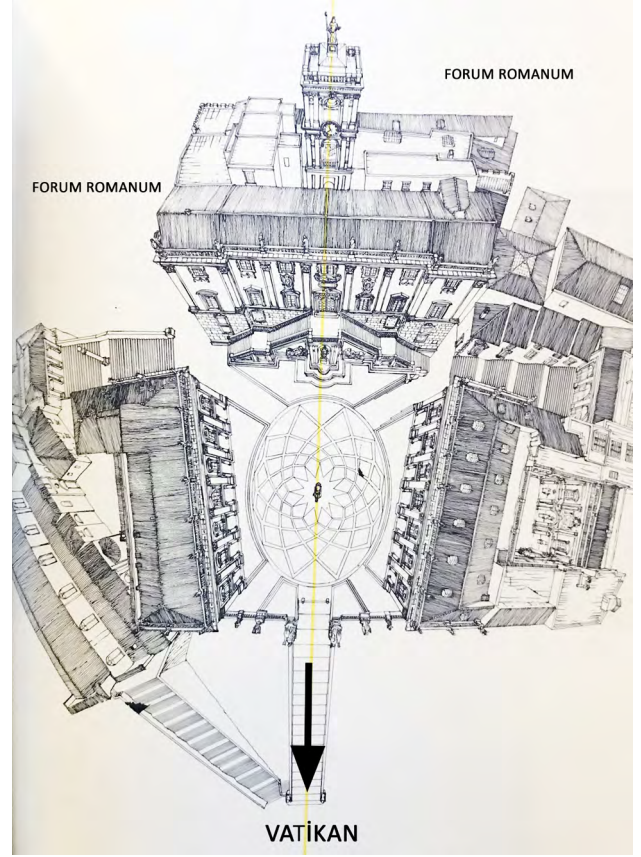
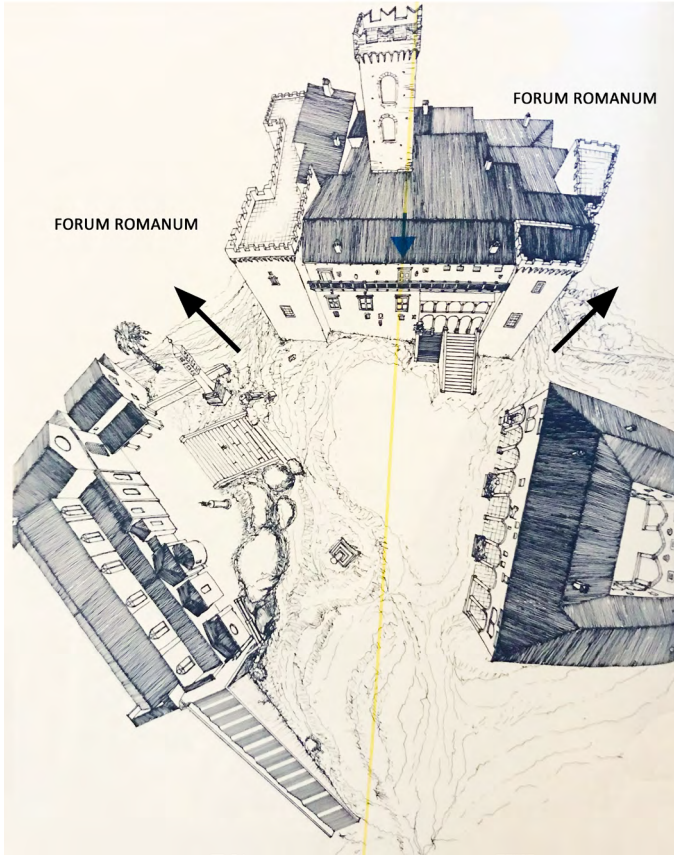
Capitol Tepesi Roma için o kadar önemlidir ki, ismi (Latince) İngilizceye geçerek günümüze kadar ulaşmıştır. Hükümet binası anlamında kullanılan “Capitol” (aynı zamanda Amerikan Kongresi de bu adla anılır) ve başkent anlamındaki “Capital” kelimeleri bu tepenin adından türemiştir (Marriam Webster Dictionary, 2021). Sadece ismi bile metaforik olarak kent terminolojisinde yer edinmiştir.

Tepenin meydana dönüşü, 16. yüzyılda Michelangelo’nun dokunuşuyla ortaya çıkmıştır. İmparator V. Charles’ın kazandığı zafer sonrası kente yapacağı giriş için yeniden planlanan Campidoglio Meydanı, dini olarak yaşanan dönüşümün simgesi olmuştur (Giedion, 2008, s. 64-71). Halihazırda var olan tapınakların kiliseye evriminin yanında (Bottoni, 2014), dönüşümden yüzyıllar

sonra bu geçişi simgeleyen (Tiber Nehri’nin batusına konumlanan) Vatikan Yerleşkesi inşa edilmiştir (Stato Della Citta Del Vaticano, 2018). Campidoglio Meydanı’nı yeniden organize ederken, Michelangelo’nun ortaya koyduğu ana tema da bu simgenin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Resim 24’de görüldüğü gibi, Michelangelo’dan önce alan, meydan özellikleri (simetri, harmoni, kapalılık, anıtsallık vs.) taşımakta ve sarayların arasındaki yarıklar vasıtasıyla “Forum Romanum” ile güçlü ilişkiler kurabilmekteydi. Ayrıca batıdaki sarayın ön cephesinin, doğudaki sarayın yan cephesinin Antik Roma’ya karşılayacak biçimde konumlandığı görülmektedir. Fakat Michelangelo’nun uygulamasından sonra alan, tam bir meydan kimliği kazanmış ve bu meydan, Forum ile olan ilişkisini minimum seviyeye indirmiştir (Resim 25). Tıpkı Roma gibi, Campidoglio Meydanı da yüzünü Pagan kültürüne sahip antik dönemden Hristiyanlığı benimseyen Papalık Devletine (Pope States) dönmüştür (Morgan, 1960; s. 209-211). Meydanın ölçeğini yeniden kurgulayan Michelangelo, yakaladığı aks ile bir toplumun yöneldiği dine mekânsal olarak yönelmiştir (Resim 26). Campidoglio Meydanı’nın konumu da bu yönelimin sağlanmasında büyük rol oynamıştır.

3. bölümde verilen tüm örnekler Tablo 2’de bir araya getirilerek, metaforik tasarım yaklaşımlarının nesnel kriterler ve tasarım bileşenleri ile ilişkisi vurgulanmıştır. Çalışmanın amacı bağlamında (3. başlıkta tartışılan)

Resim: 24
Michelangelo'nun Düzenlemesinden Önce Campidoglio Meydanı. (Bacon, 1995) (Yazar tarafından düzenlenmiştir.)

Resim: 25
Michelangelo'nun Düzenlemesinden Sonra Campidoglio Meydanı. (Bacon, 1995) (Yazar tarafından düzenlenmiştir.)

Resim: 26
Vatikan Yönlenmesi (Onstott, 2011).

kent mekânında gözlemlenen metaforik yaklaşımların nesnellik çerçevesinde analiz edilebilmesi için metafora konu olan olgu temel tasarım ilkeleri ile beraber değerlendirilmiştir. Bu ilkeler belirlenirken tasarım ilkelerine ait literatür taranarak üzerinde uzlaşılan prensipler seçilerek Tablo 2'de bir araya getirilmiştir. Ölçek-oran, güneş ışığı, aydınlatma, malzeme, renk ve yan-

sıma ilkeleri (Kentsel Tasarım Çalışma Grubu, 1992) (Lauer & Pentak, 2011) (Schenk, 2013) (Ching, 2016) birleşerek "nesnel kriterler" başlığını; konum, bağlantı, aks, işlevsel dağılım, imgesel vurgu ve yönelim unsurları (English Partnerships and the Housing Corporation, 2007) (Dobbins, 2009) (Schenk, 2013) bir araya gelerek "tasarım bileşenlerini" oluşturmaktadır. Bu ilkeler bağlamında, kent mekânları tartışılırken metaforik yaklaşımların uygulamaya yansımaları biçimleri vurgulanmış; analiz yöntemi bu doğrultuda kurgulanmıştır.

Metaforik yaklaşımların, Roma kentlerinin kuruluşunda ölçek-oran, güneşin izlediği yol, yönelim olarak; Aydınlanma Dönemi ulaşım kurgularında bağlantı, aks olarak; Plan Voisin'de ölçek-oran, konum, bağlantı, işlevsel dağılım olarak somutlaştığı gözlemlenmiştir. Anma mekânları ile kentsel kimlik tartışmalarında ise ilkelerin ortaklaştığı ve malzeme, renk, yansımaları kriterlerinin yoğun kullanıldığı söylenebilir. Duyular ve inançların kavramsallaştığı kentsel mekânlarda da konum, aks, yö-

KENT METAFORLARI	KENT MEKÂNINDAKİ YANSIMALAR	DÖNEM	NESNEL KRİTERLER					TASARIM BİLEŞENLERİ					
			Ölçek - Oran	Güneş Işığı	Aydınlatma	Malzeme	Renk	Yansıma	Konum	Bağlantı	Aks	İşlevsel Dağılım	İmgesel Vurgu
İnsan Bedeni ile Kent Biçimi İlişkisi	Roma Kentlerinin Kuruluşu	MÖ											
	Aydınlanma Dönemi Ulaşım Planları	16-17. Yüzyıl											
Hayvanların Yaşam Biçimleri Üzerine Kentsel Değerlendirmeler	Kentsel Tıkıştırma ve Arı Kovanı	Modern Dönem											
Kentsel Mesaj ve Kimlik	Berlin Duvarı "İzi"	Geç 20. Yüzyıl											
	Paris Kent Merkezindeki " Tarihi Aks"	Geç 20. Yüzyıl											
	Cape Kennedy Uzay Anıtı	21. Yüzyıl											
	Vietnam Savaş Anıtı	21. Yüzyıl											
	11 Eylül Anıtı	21. Yüzyıl											
Kenti Duyular ve İnançlar ile Algılamak	Cadbury Çikolata Fabrikası	Sanayileşme Sonrası											
	Campidoglio Meydanı	16. Yüzyıl											

nelim gibi tasarım bileşenlerinin ağırlıkla tercih edildiği görülmektedir.

Metafor kaynağı ne olursa olsun (*insan bedeni, duyular, inançlar vd.*), mekâna benzer tasarım enstrümanları ile yansıdığı görülmektedir. Tablo 2'deki dönem sütunu incelendiğinde, milattan önceki devirlerden günümüze kadar yapılan mekân üretimlerinde kullanılan yöntemlerin değişiklik göstermediği görülmektedir. Örneğin, Antik Roma'da kullanılan *güneş ışığına* 21. yüzyılda yapılan Vietnam Savaş Anıtı'nda da rastlanabilmektedir. Yani kentsel mekândaki örnekler tasarım ilkeleri bağlamında analiz edildiğinde, metaforik tasarım yaklaşımlarının dönemsellik göstermediği, aksine kullanım biçimleri değişse de tarihsel süreç içinde benzer yaklaşımların sergilendiği söylenebilir.

Tablo 2'den çıkarılan bir diğer sonuç ise coğrafi çeşitlilik üzerinedir. Çalışmaya konu olan kent parçalarının farklı kıta, ülke, kültürde olması; farklı mekân kullanımlarını ve ihtiyaçlarını da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla kentsel mekânda hayat bulan bu tasarım yaklaşımı, (*lokal olarak*) herhangi bir coğrafyaya ve kültüre ait olmayarak evrensel nitelik taşımaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Tasarım; yalnızca kent bağlamında değil, içinde barındığı tüm objeler için üretim ve tüketim süreçleri açısından tartışılmaktadır. Sonuç ürünün, üzerine kurgulandığı sistem ve algılanış biçimi, obje-birey / obje-çevre ilişkisinin sağlığını belirleyen en önemli noktalardan biridir. Kent ise bu objelerin hacimce en büyüğüdür ve içinde "hayat" barındırmaktadır. Dolayısıyla kent mekânı sadece bir strüktür değil, aynı zamanda "anlam" içermektedir. Şüphesiz ki anlam boyutunun temelinde kavramlar topluluğu bulunmaktadır. Bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut tasarımı (*Türk Dil Kurumu, 2021*) olan "kavram", somut çizgilere sahip kent mekânında yer bulabilmesi için bir aracıya ihtiyaç duymaktadır; bu araç, çalışmanın üzerine kurgulandığı metafordur.

Dilbilim orijinli bir teknik olan metafor, kavramların kenti biçimlendirmesine olanak tanır. Bu biçimlendirme sayesinde hem tasarım fikri kalıplarını yıkar hem de birey mekânı farklı açılardan algılamaya fırsatı kazanır. Fikirlerin ve algıların değişiminin anlaşılabilmesi için çalışmada üç adet imgesel kent mekânı tanımı ve sınıflandırması yapılmıştır. Bunlar; mekâ-

Tablo 2
Kentsel Tasarımda Nesnel Kriterler Bağlamında Metaforik Veri Tespiti.

nın deneyimlenmesi üzerine kurgulanan sınıflandırma, çevresel imge sınıflandırması, bireyin davranışsal ve zihinsel yaşantısı üzerine kurulan mekân sınıflandırmasıdır. Tüm bu kuramların ortak yönü, konuya mekân algısı perspektifinden bakmaları ve bir hacmin “mekân” olarak addedilebilmesi için bireysel ve toplumsal imajlara, kavramlara, davranışlara ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymalarıdır. Üç kuram da zihindeki mekânsal algının imajlara ve kavramlara ne kadar bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.

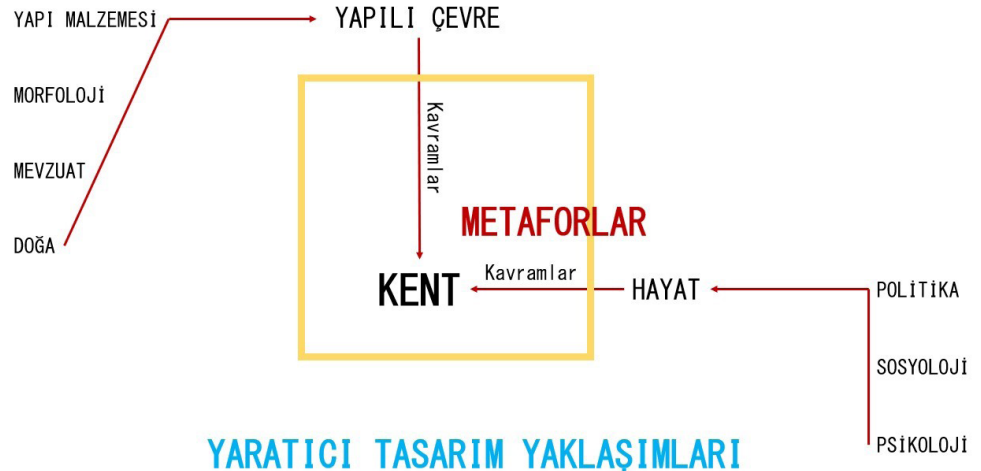
Bu bağlantının aracı olan metafor, aynı zamanda tasarım konseptinin önemli özelliklerinden olan nedenselliğe de zemin oluşturmaktadır. Üretim sürecindeki bir fikri öznellikten ayıran en önemli nokta, “neden?” sorusuna verdiği yanıttır. Eğer bir konseptin fiziksel çizgileri bu soruyu cevapsız bırakıyorsa, yeterli kavramsal altyapıya sahip olmayan öznel bir yaklaşımdan ibaret olduğu söylenebilir. Metaforik temelli tasarım yaklaşımı, bu öznellikten çıkmanın anahtarı konumundadır. Özellikle kentsel tasarım odaklı düşünüldüğünde, nesnel dayanaklara üç yöntem kullanılarak ulaşılabilir: Biçimsel Metaforlar, Rasyonel Metaforlar ve Çağrışımsal Metaforlar. Yani nedenselliğe giden yolda; formu ön plana koyan görsel bağıntılar, işlevsel ve felsefi altyapıya sahip kavramlar veya kavramların niteliğine ve algılanış biçimine dayanan çağrışımlar birer yaklaşım olarak kullanılabilir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, farklı

tarihsel dönemlere ait on adet kentsel mekânın metaforik analizi yapılmıştır. Bu analiz yapılırken sadece dönemsel çeşitlilik değil, aynı zamanda metaforlardaki kavramsal çeşitlilik ve strükture aktarılış biçimlerindeki varyasyonlar da gözetilmiştir. Analiz yöntemi temelde tasarım ilkelerinin başat unsurları ile çalışmada tartışılan kentsel mekânlarda tespit edilen metaforik yaklaşımların birlikte değerlendirilmesine dayanmaktadır. Kavramlar; insan bedeni, hayvanların yaşam biçimleri, kentsel mesaj ve kimlik, duyular ve inanç sistemleri üzerinden algılamak üzere dört başlık altında özetlenebilir. Aktarılış biçimi olarak ise Tablo 2'nin içerisinde bir araya getirilmiş on iki kriter ve bileşen seçilmiştir (bkz. Bölüm 3); ölçek-oran, güneş ışığı, aydınlatma, malzeme, renk, yansıma, konum, bağlantı, aks, işlevsel dağılım, imgesel vurgu ve yönelim.

Çalışma kapsamındaki tüm bu verilerin ışığında görülmektedir ki; kentsel tasarım, salt bir takım fiziksel ve parametrik kriterlerin gerekliliğini sağlamanın yeterli olacağı bir alan değildir. Kitlelerin kullandığı kent mekânları; sosyolojik, siyasi, kültürel ve psikolojik birçok alt metni içinde barındırmaktadır. Geçmişinden, kimliğinden ve karakterinden koparılan kent parçalarının kentli tarafından kabul görmediği, aksine önemini yitirdiği deneyimlenmektedir. Kentsel mekânda bir yaklaşım olarak “metafor”, tasarım fikirlerini öykünmeci ve taklitçi uygulamalardan ayıran, yaratıcı tasarıma zemin hazırlayan bir yöntem

Resim: 27
Kent Kavramının Bileşenleri ve Metaforlar
(Yazar tarafından üretilmiştir.)

denemesidir. Çalışmadaki örneklem ekse-
ninde de bu yöntemin küçük bir parçadan
makro-forma kadar çeşitli niteliklerdeki
kent mekânlarına uygulanabileceği çıkarıl-
maktadır.

Bu yöntemlerin daha iyi irdelenebilme-
si için “kent” kavramının bileşenlerine
bakmak gerekir. Doğal etmenlere mevzuat,
morfoloji, yapı malzemesi gibi unsurlar
eklenerek yapılı çevre oluşur. Psikoloji,
sosyoloji ve politika üst başlıkları altında
sevinçler, hüznler, mutluluklar, barışlar,
savaşlar gibi insana ait bir çok hâl bir araya
gelerek hayatı oluşturur. Yapılı çevre ile
hayatın kesiştiği yer kenttir. Bu kesişim
kavramlar üzerinden sağlanır ve bu bir
araya gelişin anahtarı metafordur (*Resim*
27). Böylece metafor, kentsel mekânın
varoluş sürecinde bir yapıtaşısı olarak yerini
almaktadır●

- Arkiv. (2018). Türk Tarih Kurumu. Arkiv / Projeler Bölümü. 10 20, 2018 tarihinde <http://www.arkiv.com.tr/proje/turk-tarih-kurumu/3229> adresinden alındı
- Ash, T. (2014). The fall of the Berlin Wall: what it meant to be there. *The Guardian*.
- Ayırın, N. (2002). Kategorileri ve Rollerini Açısından Mimarlıkta Metaforlar. *Mimarist Dergisi*, 39-54.
- Ayırın, N. (2012). The Role of Metaphors In The Formation of Architectural Identity. *ITU A/Z*, 1-21.
- Bacon, E. (1995). *Design of Cities*. London: Thames and Hudson.
- Bilgegil, K. (1989). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*. İstanbul: Salkımsöğüt Yayınları.
- Blomfield, R. (1921). *A history of French Architecture: From the death of Mazarin till the death of Louis XV, 1661-1774*. London: G. Bell and Sons Ltd.
- Bottoni, L. (2014). *Ortaçağ Barbarlar Hristiyanlar Müslümanlar*. (U. Eco, Dü.) İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Cadbury Foundation. (2013). The Story. 04 26, 2018 tarihinde <http://cadbury-ie.cms.mdlzapps.com/the-story> adresinden alındı
- Ching, F. (2016). *Mimarlık: Biçim, Mekân ve Düzen*. İstanbul: Yem Yayın.
- Christensen, J. (2012). *What Should You Do for an Ant Bite on a Toddler?* 09 20, 2018 tarihinde Livestrong Web Sitesi: <https://www.livestrong.com/article/513999-what-to-do-for-an-ant-bite-on-a-toddler/> adresinden alındı
- Curtis, W. (1992). Dünya'ya Açılan Pencere. (A. Erkmen, Çev.) *Mimarlık Dergisi*, 38-40.
- Dobbins, M. (2009). *Urban Design and People*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Eco, U. (1992). *Açık Yapıt*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eco, U. (2019). *16. Yüzyıl*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- English Partnerships and the Housing Corporation. (2007). *The Urban Design Compendium*. London: English Partnerships.
- Feng, J. (2012). *Chinese architecture and metaphor: Song culture in the Yingzao fashi building manual*. Hong Kong: Hong Kong University Press.
- Ferrar, M. (2010). *Codex Acerianus "A"; Hyginus Gromaticus Another Procedure to Mark South*. Cartography Unchained: <https://www.cartograph-yunchained.com/rm5/> adresinden alındı
- Fez-Barrington, B. (2012). *Architecture: The Making of Metaphors*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Giedion, S. (2008). *Space, Time and Architecture: The Growth of a New Tradition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Guerton, J. (2012). Autoroutes Urbanies. *Metrhispanique*. <https://metrhispanique.com/2012/06/02/autoroutes-urbaines-3/> adresinden alındı
- Handel Architects. (2011). *National September 11 Memorial*. 01 28, 2019 tarihinde Handel Architects Web Sitesi: <https://handelarchitects.com/project/national-september-11-memorial> adresinden alındı
- Harvey, W. (2001). *De Motu Cordis*. (E. Charles, Dü.) New York: The Harvard Classics.
- Henley, J. (2009). *The Berlin Wall: Where Are The Remains?* The Guardian: <https://www.theguardian.com/world/2009/oct/27/berlin-wall-last-remnants> adresinden alındı

Kaynakça

- Abel, C. (2000). *Architecture and Identity*. Oxford: Architectural Press.
- Antoniades, A. (1992). *Poetics of Architecture: Theory of Design*. Canada: John Wiley & Sons.
- Arkitektuel. (2018). Metropol Parasol. Arkitektuel / Projeler Bölümü. 12 24, 2018 tarihinde alındı

- Herridge, L. (2011). NASA Remembers its Fallen Heroes. https://www.nasa.gov/centers/kennedy/news/remembrance_2011.html adresinden alındı
- Huguenaud, K. (2017). *Ala Napoleonica In Piazza San Marco – Venice*. The History Website of the Fondation Napoleon: <https://www.napoleon.org/en/magazine/places/ala-napoleonica-in-piazza-san-marco-venice/> adresinden alındı
- İnceoğlu, M., & Aytuğ, A. (2009). Kentsel Mekânda Kalite Kavramı. *Megaron*, 4(3), 131-146.
- İnceoğlu, M., & İnceoğlu, N. (2005). *Mimarlıkta Söylem Kuram ve Uygulama*. İstanbul: Tasarım yayın Grubu.
- Jencks, C. A. (1977). *The Language of Post-Modern Architecture*. New York: Rizzoli.
- Karatani, K. (2014). *Metafor Olarak Mimari*. (B. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kentsel Tasarım Çalışma Grubu. (1992). İstanbul Kentsel Tasarım Kılavuzu. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.
- Koz, M. (2017). Dolaşım Sistemi “Vasküler Sistem”. 12 14, 2018 tarihinde <https://docplayer.biz.tr/40883833-Dolasim-sistemi-vaskuler-sistem-prof-dr-mitat-koz.html> adresinden alındı
- Ku, B., & Leung, B. (2010). Capitoline Hill. *Italia Design*. 02 12, 2019 tarihinde <http://2010.sfuitaliadesign.com/research/capitoline-hill/> adresinden alındı
- Lakoff, G., & Johnson, M. (2015). *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*. (G. Y. Demir, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Lang, J. (2017). *Urban Design A Typology of Procedures and Products*. New York: Routledge Publishing.
- Lauer, D., & Pentak, S. (2011). *Design Basics*. Boston: Cengage Learning Publishing.
- Marriam Webster Dictionary. (2021). *Capitol*. Marriam Webster Dictionary: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/capitol> adresinden alındı
- Maya Lin Studio. (1982). Vietnam Veterans Memorial. Washington, DC. 11 27, 2018 tarihinde <http://www.mayalin.com/> adresinden alındı
- McIntosh, M. (2003). *Chocolate, Reindeer and Hiroshima*. London: Springer.
- Mclean, K. (2017). *Learning About Cities by Mapping Their Smells*. Atlas Obscura: <https://www.atlasobscura.com/articles/art-mapping-smell-smellscapes-kate-mclean> adresinden alındı
- Merriam-Webster Dictionary. (2021). *Metaphor*. Britannica Digital Learning: www.merriam-webster.com adresinden alındı
- Morgan, C. (1960). *The Life of Michelangelo*. New York: Reynal & Company.
- Noble, B. (2015). 4 Facts About Vietnam Veterans Memorial Controversial History. *Newsmax*.
- Old Maps Of Paris. (2017). *Paris 1643*. 01 29, 2018 tarihinde <http://www.oldmapsofparis.com/map/1643> adresinden alındı
- Onstott, S. (Yöneten). (2011). *Secrets in Plain Sight* [Sinema Filmi].
- Our Story: Cadbury*. (2018). 05 19, 2018 tarihinde Cadbury Web sitesi: <https://www.cadbury.co.uk/our-story> adresinden alındı
- Peker, A. U. (2014). *Ankara Kent Kapıları Neyin Zaferi?* 03 12, 2018 tarihinde http://www.arkitera.com/gorus/470/ankara-kent-kapilari-neyin-zaferi_ adresinden alındı
- Popper, K. (2003). *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*. (İ. Aka, & İ. Turan, Çev.) Yapı Kredi Yayınları.
- Ramirez, J. A. (2007). *Gaudi'den Le Corbusier'ye Ari Kovani Metaforu*. (A. Teker Garcia, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Robinson, J. (2010). *Bournville: the town that chocolate built*. The Guardian: <https://www.theguardian.com/business/2010/jan/23/bournville-cadbury-town> adresinden alındı
- Schenk, L. (2013). *Designing Cities: Principles, Projects*. Basel: Birkhauser.
- Sennett, R. (2008). *Ten ve Taş*. (T. Birkan, Çev.) Metis Yayınları.
- Stato Della Citta Del Vaticano. (2018). *La Città Del Vaticano Nel Tempo*. <https://www.vaticanstate.va/it/stato-governo/storia/vaticano-ieri.html> adresinden alındı
- Stephens, W. (1964). Secular Architecture. *British History Online*, 43-57. 07 19, 2018 tarihinde <http://www.british-history.ac.uk/vch/warks/vol7/pp43-57#fnn96> adresinden alındı
- Sudaş, İ. (2015). *Ulusal 11 Eylül Anıtı*. 01 10, 2019 tarihinde Arkitera Web Sitesi: <http://www.arkitera.com/proje/4267/national-september-11-memorial> adresinden alındı
- The Astronauts Memorial Foundation. (1991). The Space Mirror Memorial. 12 18, 2018 tarihinde <https://www.amfse.org/the-space-mirror-memorial> adresinden alındı
- The Growhaus. (2016). *Introduction to Bee Keeping Workshop*. 02 08, 2019 tarihinde <https://www.thegrowhaus.org/calendar/2016/4/9/introduction-to-bee-keeping-workshop> adresinden alındı
- Türk Dil Kurumu. (2021). *Güncel Türkçe Sözlük*. <http://www.tdk.gov.tr/> adresinden alındı
- Ulubay, S., & Önal, F. (2020). Yeniden İşlevlendirme Yarışmaları'nın Berlin Kenti Örneği Üzerinden. *Modül-ar*, 39-57.
- Ungers, O. M. (2013). *Kent Metaforları*. (C. Öztürkcan, Çev.) Köln: Lemis Yayın.
- Vitruvius. (2005). *Mimarlık Üzerine On Kitap*. (S. Güven, Çev.) İstanbul: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.
- Wallace, W. (2010). *Michelangelo: The Artist, the Man, and His Times*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yılmaz, Ç. (2007). *Derrida'nın Metafor Kullanımı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).